

GROTE OF SINT-LAURENSKERK ROTTERDAM

CANTATEDIENST

ZONDAG 18 OKTOBER 2020

19:00 UUR

JOHANN SEBASTIAN BACH

ICH WILL DEN KREUZSTAB GERNE TRAGEN BWV 56

HEINRICH SCHÜTZ

SELIG SIND DIE TOTEN SWV 391

LIVESTREAM VIA: WWW.LAURENSCANTORIJ.NL

Wij gaan staan

Bemoediging Onze hulp in de Naam van de Heer,
Die hemel en aarde gemaakt heeft.

Drempelgebed Heer onze God, vergeef ons al wat wij misdeden,
En laat ons weer in vrede leven, door Christus onze Heer,
Amen.

Lied Psalm 107

Psalm 107

LvdK

b: W. Barnard
m: 1543/Genève 1551

10 Cantorij

Laat ons nu voor den Here
zijn goedertierenheid
toezingen en vereren
de God die ons bevrijdt.
Want wie zijn hulp verlangt,
Hem aanroept in gebeden,
verlost Hij uit de angst
en leidt Hij tot den vrede.

13 Cantorij

Hun vege levens spaart Hij,
de golven maakt Hij stil.
het stormgeweld bedaart Hij,
het voegt zich naar zijn wil.
Scheepsvolk, heradem weer,
gij kunt aan rust u laven
en dankt nu God den Heer,
Hij leidt u naar de haven.

Wij gaan zitten

Gebed

Motet Selig sind die Toten BWV 391 Heinrich Schütz (1585-1672)

Selig sind die Toten, die in dem Herren sterben, von nun an.
Ja, der Geist spricht: Sie ruhen von ihrer Arbeit,
und ihre Werke folgen ihnen nach.

Schriftlezing Mattheus 9, vers 1-8

Terug naar Kafarnaüm

1 Hij stapte weer in de boot en stak over, terug naar zijn eigen stad. 2 Daar probeerden een paar mensen een verlamde bij hem te brengen die op een draagbed lag. Bij het zien van hun geloof zei Jezus tegen de verlamde: 'Wees gerust, uw zonden worden u vergeven.' 3 Daarop zeiden enkele schriftgeleerden bij zichzelf: 'Wat een godslasterlijke taal! 4 Jezus doorzag hun gedachten en zei: 'Waarom hebt u zulke boosaardige gedachten? 5 Wat is gemakkelijker te zeggen: "Uw zonden worden u vergeven" of: "Sta op een loop"? 6 Ik zal u laten zien dat de Mensenzoon volmacht heeft om op aarde zonden te vergeven.' Toen zei hij tegen de verlamde: 'Sta op, pak uw bed en ga naar huis.' 7 En hij stond op en ging naar huis. 8 Bij het zien hiervan werden de mensen van ontzag vervuld en ze loofden God, om de macht die hij aan mensen heeft verleend.

Vertaling: De Nieuwe Bijbelvertaling

Overdenking

Inzameling der gaven

In de huidige situatie is er geen collecte voor kerk en diaconie tijdens de cantatedienst. We hopen dat u thuis alsnog een bedrag wilt overmaken op rekeningnummer NL80 RABO 0160934613 ten name van College van Kerkrentmeesters Rotterdam-Centrum, onder vermelding van "collecte cantatedienst". Alvast hartelijk dank.

Orgelspel

Lied

Gezang 467 LvdK

1 Cantorij

O eeuwge Vader, sterk in macht

LvdK Gezang 467

m: J.B. Dykes

t: W. Whiting

v: J. Riemens/W. Barnard

1. O eeuw - ge Va - der, sterk in macht,
wiens arm be - toomt der ba - ren kracht,
die wijst de grond - looz' o - ce - aan
de hem ge - stel - de per - ken aan,
o wil ver - ho - ren on - ze beê
voor hen, die zijn in nood op zee!

4 Cantorij

O God, die ons behoeden wilt,
bescherm de broeders, wees hun schild
in storm en strijd, ga met ze mee
en red ze van 't geweld der zee,
dat land en water wijd en zijd
lofzingen uw barmhartigheid.

Cantate

Ich will den Kreuzstab gerne tragen BWV 56

J.S. Bach (1685-1750)

1. Aria Bas

Ich will den Kreuzstab gerne tragen,
Er kömmt von Gottes lieber Hand,
Der führet mich nach meinen Plagen
Zu Gott, in das gelobte Land.
Da leg ich den Kummer auf einmal ins Grab,
Da wischt mir die Tränen mein Heiland selbst ab.

2. Recitativ Bas

Mein Wandel auf der Welt
Ist einer Schiffahrt gleich: Betrübnis, Kreuz und Not
Sind Wellen, welche mich bedecken
Und auf den Tod
Mich täglich schrecken;
Mein Anker aber, der mich hält,
Ist die Barmherzigkeit,
Womit mein Gott mich oft erfreut.
Der rufet so zu mir: Ich bin bei dir,
Ich will dich nicht verlassen noch versäumen!
Und wenn das wütenvolle Schäumen
Sein Ende hat,
So tret ich aus dem Schiff in meine Stadt,
Die ist das Himmelreich,
Wohin ich mit den Frommen
Aus vielem Trübsal werde kommen.

3. Aria Bas

Endlich, endlich wird mein Joch
Wieder von mir weichen müssen.
Da krieg ich in dem Herren Kraft,
Da hab ich Adlers Eigenschaft,
Da fahr ich auf von dieser Erden
Und laufe sonder matt zu werden.
O gescheh es heute noch!

4. Recitativ en Arioso Bas

Ich stehe fertig und bereit,
Das Erbe meiner Seligkeit
Mit Sehnen und Verlangen
Von Jesus Händen zu empfangen.
Wie wohl wird mir geschehn,
Wenn ich den Port der Ruhe werde sehn.
Da leg ich den Kummer auf einmal ins Grab,
Da wischt mir die Tränen mein Heiland selbst ab.

5. Koraal

**Komm, o Tod, du Schlafes Bruder,
Komm und führe mich nur fort;
Löse meines Schifflens Ruder,
Bringe mich an sichern Port!
Es mag, wer da will, dich scheuen,
Du kannst mich vielmehr erfreuen;
Denn durch dich komm ich herein
Zu dem schönsten Jesulein.**

Gebed

Stil gebed

Onze Vader

Pater Noster

Pēteris Vasks (1946)

Pater noster,
Qui es in Caelis,
sanctificetur Nomen tuum.
Adveniat Regnum tuum.
Fiat voluntas tua, sicut in Caelo et in terra.
Panem nostrum quotidianum da nobis hodie,
Et dimitte nobis debita nostra,
sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.
Et ne nos inducas in tentationem:
sed libera nos a malo.
Quia tuum est regnum et potestas,
Et gloria in saecula.
Amen

*Onze Vader
Die in de Hemelen zijt,
Uw Naam worde geheiligd;
Uw Koninkrijk kome;
Uw wil geschiede, gelijk in de Hemel also ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijks brood;
en vergeef ons onze schulden,
gelijk ook wij vergeven onze schuldenaren;
en leid ons niet in verzoeking,
maar verlos ons van de Boze.
Want van U is het Koninkrijk en de kracht
en de heerlijkheid, tot in eeuwigheid.
Amen.*

Wij gaan staan

Zending en zegen

Inzameling der gaven

In de collecte bij de uitgang wordt uw speciale gift gevraagd voor de aan deze Cantatedienst verbonden kosten (zie ook pagina 7 en 8 van deze liturgie).

aan deze dienst werkten mee

Henk Neven *bas*
Laurenscontorij & Laurensorkest
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Geerten Liefing *orgel*
Ds. Bernard van Verschuer *voorganger*

volgende cantatedienst

zondag 15 november 2020, 19:00 uur

Johann Sebastian Bach (1685-1750)

Falsche Welt, dir trau ich nicht BWV 52

Arvo Pärt (1935)

De Profundis voor mannenkoor, slagwerk en orgel

Martha Bosch *sopraan*
Laurenscontorij & Laurensorkest
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Harold Schorren *voorganger*

volgend concert van de Laurenscontorij

zondag 8 november 2020, 15:00 uur

Louis Vierne (1870-1937)

Symfonie nr. 5

André Caplet (1878-1925)

Messe à trois voix

Vrouwen van de Laurenscontorij
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*

Grote of Sint-Laurenskerk Rotterdam

Bestel kaarten via: www.laurenskerkrotterdam.nl

belangrijke mededeling

De Laurenscontorij is voor de organisatie van de cantatediensten afhankelijk van particuliere giften.

Wij vragen voor deze cantatedienst uw vrijwillige gift aan de uitgang. Een cantatedienst kost gemiddeld € 4000.

Om uit de kosten te komen is een bijdrage van gemiddeld **€ 15** per bezoeker nodig!

Wilt u uw gift voor deze cantatedienst liever overmaken?
Dat kan op Iban nummer NL93 ABNA 0640755666, t.n.v. Stichting
Laurenscontorij te Rotterdam.

U kunt nu ook direct geven via Tikkie. Zo werkt het:

Open de camera-app van uw mobiel (of gebruik uw Tikkie-app of
QR-scanner). Richt uw camera op onderstaande QR-code. De code
wordt automatisch gescand.

De Stichting Laurenscontorij is een culturele ANBI.

Alvast bedankt voor uw royale bijdrage!

Toelichting

J.S. Bach – Ich will den Kreuzstab gerne tragen BWV 56

Bachs cantate voor de 19^e zondag na Trinitatis 'Ich will den Kreuzstab gerne tragen' wordt gekenmerkt door enkele specifieke bijzonderheden, zowel naar de tekst als in de muziek.

tekst

De ons niet bekende tekstdichter (of was het Picander?) bewerkte een libretto van de predikant Neumeister dat zo begon: 'Ich will den Kreuzweg gerne gehen'. De evangelielezing voor die zondag – tevens uitgangspunt voor de tekstschrijver – is Matteüs 9, 1-8, het verhaal over de genezing van een verlamde. De cantatetekst vormt een meditatie over het lijden en tegelijkertijd bevat hij een aanroep om de welwillende genegenheid van de dood, in wiens armen de gelovige met Christus en het eeuwige heil wordt verenigd.

Met wat fantasie zou je je kunnen voorstellen dat je de compositie opvat als een scene, als een onderdeel van een toneelbedrijf dus, waar een personage aan het woord komt die een heel specifieke en ook heel persoonlijke kijk op zijn leven te berde brengt. Opvallend is namelijk dat de hoofdpersoon – of acteur – zijn tekst steeds in de eerste persoon enkelvoud voordraagt, dus steeds 'ik' of 'mijn'. Bijvoorbeeld 'Ik wil mijn kruishout zelf dragen' of 'Mijn levenswandel is als een zeereis'. Vandaar ook de keus van de titel zoals die in de autografe partituur is opgetekend: 'Cantata a Voce Sola e Stromenti' (cantate voor solostem en instrumenten).

Dan de vraag waar die specifieke kijk van de hoofdpersoon vandaan komt. Is dat een interpretatie van het Matteüsevangelie? Dat is nauwelijks het geval. De grondslag van de tekst wordt gevormd door een in die tijd nog levende traditie van kruissymboliek, die verbonden is met de zinnebeeldige zeereis van de ziel. Nu kan het zijn dat de tekstdichter die bestaande traditie van de metaforische zeereis kon gebruiken in verband met het eerste vers van Mt. 9: "Hij stapte weer in de boot en stak over, terug naar zijn eigen stad". Dat lijkt ons nu wat vergezocht, maar anderzijds moeten we de associatieve vermogens van de toenmalige tekstschrijvers niet onderschatten.

Centraal in de cantate staan dus het kruis (en het kruisdragen in navolging van Christus) en de levensreis op de stormachtige zee, ook dat laatste natuurlijk in overdrachtelijke zin.

Intussen, toen de tekstdichter in deze nautische beeldspraak eenmaal 'voor anker was gegaan', dienden zich behalve beelden afkomstig uit de scheepvaart ook de bijbelteksten aan. Zij waren niet afkomstig uit de evangelielezing voor de zondag, maar uit andere bijbelboeken. Ik noem enkele voorbeelden:

- "En God zal alle tranen van hun ogen afwissen" uit Openb. 7:17 (laatste regel aria 1)
- "Ik zal u geenszins begeven. Ik zal u geenszins verlaten" uit Hebr. 13,5 (recitatief nr. 2)
- "Zij varen op met vleugelen als arenden; zij lopen, maar worden niet moede; zij wandelen, maar worden niet mat" uit Jes. 40, 31 (slot aria nr. 3)

In de openingsaria worden als een soort Oude Testament – typologie (dat wil zeggen uitleg van de gebeurtenissen als voorafschaduwning van latere gebeurtenissen vaak uit het Nieuwe Testament; hier echter geprojecteerd op persoonlijke wederwaardigheden van de hoofdpersoon) eerst de Egyptische plagen (Ex. 7-11), maar daarna het beloofde land als de uiteindelijke bestemming in het vooruitzicht gesteld.

In nr. 2 wordt de navolging, nu met het beeld van de mystieke zeereis, onder woorden gebracht. In nr. 4 is er de verstilde vreugde omdat de ziel de 'haven van de rust' mag schouwen. Dit beeld komt in het slotkoraal weer terug.

muziek

De cantate opent met een aria, die niet in de gebruikelijke driedelige vorm A-B-A is getoonzet, maar in de vorm A- A'- B, de zogenaamde Barvorm, zoals we die ook vaak tegenkomen in het 16^e-eeuwse kerklied. Daarbij zijn A en A' min of meer identiek en vormt het B-deel een nieuw gegeven.

De eerste vier regels van de aria - 'Ich will den Kreuzstab selber tragen' t/m 'Zu Gott in das gelobte Land' - vormen samen A (regel 1 en 2) en A' (regel 3 en 4). Regel 5 en 6 ('Da leg' ich den Kummer auf einmal ins Grab, da wischt mir die Tränen mein Heiland selbst ab') vormen samen B.

A-A' wordt gekenmerkt door een karakteristiek thema dat uit twee elementen bestaat:

(a) (b)

Ich will den Kreuz - stab ger - ne - tra - gen,

Het bijzondere van a is de door een kruisteken verhoogde c. Dat was voor Bach en voor generaties vóór hem een begrijpelijke symboliek: 'verhoging door het kruis'. Dat wil in dit verband dus zeggen 'navolging van de gekruisigde Christus'. 'Kruis' in deze symboliek heeft dus twee betekenissen:

1. een zichtbaar teken
2. een hoorbaar element

De symboliek wordt in de melodische context hoorbaar: de cis dissonneert met alle drie tonen waarmee het octaaf d – d is opgevuld. Men kan in de opgaande lijn van de eerste twee maten het beeld van het kruishout ('Kreuzstab') zien. Element b vormt dan het beeld van het gebukt gaan onder de lasten van het kruis. De articulatie geeft aan dat we hier met een retorische figuur te maken hebben namelijk de 'Seufzer' (= zuchten, lijden, kommer, tranen). Intussen is b niet alleen het vervolg van a, zij is er in verwante vorm (vooral ritmisch) al meteen vanaf de eerste maat in de bas als vaste tegenstem tegen het thema. De tweede maat van b ('tragen') speelt de gehele aria door een belangrijke rol.

Het B-deel komt met iets nieuws in de vocale bas. In triolen horen we nu een dalende beweging bij de tekst 'Da leg ich den Kummer auf einmal ins Grab'. De instrumenten verklanken het 'tragen-motief' (b) uit A-A'. Wat een prachtige vondst! Wij hoeven niet te applaudisseren voor Bach, maar moeten alleen maar aandachtig luisteren en hem dankbaar zijn.

Da leg ich den Kum - mer auf ein - mal ins Grab,

da wischt mir die Trä - nen mein Hei - land selbst ab

Deze maten komen aan het slot van nr. 4, het tweede recitatief, nog een keer terug.

In het recitatief nr. 2 is de illustratie van de zeereis hoorbaar, maar het is géén programmamuziek, want slechts via associatie (cello!) wordt non-figuratief, aanduidenderwijs, in overeenstemming met de tekst golfbeweging gesuggereerd. De beweging stopt bij het moment van aankomst van de hoofdpersoon, bij de extatische woorden 'So tret' ich aus dem Schiff in meine Stadt, die ist das Himmelreich...'. Dan volgt een buitengewoon schrijnende verklanking van het woord 'Trübsal' (rampspoed).

Ik herinner nog eens aan het begin van deze toelichting: had Schweitzer eigenlijk geen gelijk Bachs muziek te schetsen als 'malerische Kunst'? Muziek die allereerst aan de fantasie en het voorstellingsvermogen van de luisteraar appelleert.

De hierop volgende aria (nr. 3) heeft weer de gebruikelijke A-B-A vorm en is van een niet te beschrijven lichtheid. De hobo vliindert in de hoogste gelukzaligheid door het leven omdat het juk ('Joch'), zinnebeeld van druk en beproeving van het kruis verbroken is.

Dan volgt een recitatief (nr. 4) waarvan het tweede deel als gezegd een herhaling vormt van het slot van de eerste aria. Met dit verschil dat het zinsdeel 'Da leg ich den Kummer auf einmal ins da wischt mir die Tränen mein Heiland selbst ab' nu lager klinkt (op het slot na), terwijl de begeleidende strijkers juist hoger klinken dan in de eerste aria.

De eerste zeven maten van het recitatief zijn de woorden van een ziener. Om nogmaals op het begin terug te komen: de hoofdpersoon / acteur heeft iets van een visionair, hij ziet een droomgezicht:

Ich stehe fertig und bereit,
 das Erbe meiner Seligkeit
 mit Sehnen* und Verlangen
 von Jesus Händen zu empfangen. (*vurig verlangen)
 Wie wohl wird mir geschehn,
 wenn ich den Port* der Ruhe werde sehn. (*haven)

Er worden verwachtingen gewekt, er staat iets te gebeuren!

In het slotkoraal heeft Bach de oorspronkelijke ritmiek van Crüger gewijzigd. Om de lading van het woord 'Komm' (O Tod) het volle gewicht te geven begint hij de eerste regel niet op de eerste (zware) tel, maar op de tweede (lichte) tel. Het zwaartepunt is met andere woorden opgeschoven en daarmee ontstaat een syncope. Het is een manier van uitroepen die we bij Bach vaker tegenkomen. Denk bijvoorbeeld aan het openingskoor van de Matthäus-Passion, als de begeleidende stemmen hun uitroepen 'Kommt' op de tweede en vierde tel zingen.

Al met al een wonderschone cantate, weer heel eigensoortig, of met de woorden van Albert Schweitzer:

"Dit werk behoort tot het prachtigste wat Bachs nalatenschap ons schonk. Maar het stelt ook uitzonderlijke eisen aan het dramatische, plastische vermogen van de zanger, die dit opstijgen uit de berusting van de doodsverwachting naar het vurige aanvaarden van de bevrijding door de dood moet beleven en gestalte moet geven".

Barend Schuurman
 september 2017

H. Schütz – Selig sind die Toten BWV 391

Het motet “Selig sind die Toten” SWV 391 van Heinrich Schütz is één van de 29 motetten die samen de verzameling “Geistliche Chormusik 1648” vormen. Deze motetten zijn geschreven voor 5 tot 7 stemmen. Bij een aantal motetten zien we zelfstandige instrumentale stemmen terwijl andere motetten op het eerste gezicht zuiver vocaal geschreven zijn. Het is echter zeker niet ongebruikelijk om ook in deze motetten instrumenten mee te laten spelen met de vocale partijen. Een pure a-capella uitvoering is echter ook heel goed mogelijk.

Schütz grijpt in deze motetten terug op een in die tijd niet modieuze schrijfwijze. Het gebruik van de basso-continuo heeft namelijk al lang haar intrede gedaan in de religieuze koormuziek van die dagen. Deze, uit de Italiaanse opera afkomstige stijl, heeft als uitgangspunt de harmonie, welke haar fundament heeft in de bas. De monodie heeft de polyfonie eigenlijk van de eerste plaats verdrongen en is, als Schütz deze motetten schrijft, zeer populair bij de componisten en het publiek. Schütz keert echter terug naar het contrapunt en demonstreert met deze motetten dat expressie niet voorbehouden is aan de monodie maar dat ook de polyfonie een uitstekende drager van expressie kan zijn.

De tekst voor het motet “Selig sind die Toten” is afkomstig uit het bijbelboek Openbaringen 14 vers 13: Zalig de doden die in de Here sterven, van nu aan. Ja, zegt de Geest, dat zij rusten van hun moeiten (arbeid), want hun werken volgen hen na. (vert.NBG) Vele muziekliefhebbers zullen deze tekst herkennen als de tekst die Brahms gebruikte voor het laatste deel van zijn “Deutsches Requiem”.

Het motet begint met een bijna volledig homofone aanhef op de tekst “selig sind die Toten” om daarna contrapuntisch verder te gaan met de tekst “die in den Herren sterben”. Deze tekst krijgt een eigen muzikaal motief dat de basis vormt voor een gedeelte vol imitatie. De notenwaarden zijn korter dan in de plechtige opening en brengen het stuk echt in beweging. Alle imitaties krijgen een eigen kleur doordat Schütz telkens met andere stemcombinaties werkt. Centraal in de compositie staat de tekst “Sie ruhen von ihrer Arbeit”. Om het “ruhen” uit te beelden vertraagt de beweging weer. We zien meer voortekens opduiken in de partituur met als resultaat expressieve harmonische wendingen. Het is in dit opzicht erg belangrijk dat u probeert te luisteren met de oren van iemand uit de 17^e eeuw en niet met hedendaagse oren omdat wij zo’n beetje alles wel hebben gehoord en dus in eerste instantie ook minder verrast zullen zijn door wat we in dit motet horen. De tekst “und ihre Werke folgen ihnen nach” is natuurlijk weer polyfoon. De stemmen “folgen” elkaar “nach”. Werkelijk schitterend is de stemvoering aan het einde tussen de eerste en tweede sopraan. Met deze motetten vol contrapunt maakt Schütz duidelijk dat deze vorm van componeren absoluut niet uitgeput is en volop mogelijkheden biedt tot het schrijven van expressieve muziek. Bach zal zo’n 50 jaar later deze kunst tot ongekende hoogte voeren en op zijn beurt weer de inspiratiebron zijn voor Mozart, die in zijn zetting van het Kyrië bewijst deze kunst absoluut meester te zijn.

Wiecher Mandemaker